

ПЕРЕКЛАДАЦЬКА ДЕФОРМАЦІЯ ЯК ЛОКАЛЬНА ДИСКУРСИВНА СТРАТЕГІЯ

Сергій ТОПАЧЕВСЬКИЙ (Житомир, Україна)

Стаття присвячена розгляду перекладацької деформації як стратегії мовленнєвого впливу на прикладі матеріалів гумористичного характеру. Розглядаються когнітивні умови використання перекладацької деформації у жартах, виокремлюються тактики створення гумористичного потенціалу.

Ключові слова: перекладацька деформація, стратегія перекладу, дискурсивна стратегія, тактика, мовленнєвий вплив, гумористичний потенціал, інконгруентність.

The paper analyses translation deformation as a strategy of language persuasion in materials of humorous nature, describes cognitive preconditions for using translation deformation in jokes, points out the tactics of using translation deformation to create humorous potential.

Key words: translation deformation, translation strategy, discourse strategy, tactics, language persuasion, humorous potential, incongruence.

Перекладацька деформація (ПД) вже стала об'єктом багатьох досліджень [2; 4; 7 та ін.], які значно розширили наукове розуміння цього феномену. Найбільш загально ПД визначається як "усвідомлене викривлення певного параметру тексту оригінала, яке обумовлене прагненням вирішити глобальне перекладацьке завдання; свідомий раціональний процес перетворення тексту оригіналу у тексті перекладу, який заснований на уявленні перекладача про мету його роботи" [2: 513]. Дослідження В. І. Карабана и М. Ю. Ребенко розглядають прагматичні, стилістичні, семантичні та синтаксичні види деформацій при перекладі [4], а ПД розглядається як комплексне перекладацьке явище яке має об'єктивний та суб'єктивний аспекти. Згідно такого погляду суб'єктивним аспектом ПД є саме прагматична деформація, тобто деформація змістово-концептуальної інформації, яка повідомляє читачеві індивідуально-авторський погляд на співвідношення між фактами, подіями і т.п. Прагматична деформація

реалізується у тексті перекладу в об'єктивних проявах – деформаціях на фонетичному, граматичному, лексичному, семантичному і синтаксичному рівнях [7: 549].

Однак, малодослідженим є факт використання перекладу, і зокрема – ПД, для досягнення цілей, не заданих параметрами тексту оригіналу або міжмовної комунікації, тобто цілей, які ставить перед собою мовець, що використовує переклад для не перекладацьких цілей, як, наприклад, – у жартах, в яких використовується переклад, який і є основою створення гумористичного потенціалу. Відсутність розвідок з цього питання, з одного боку, і значна популярність використання перекладу у зазначеному контексті, з іншого, – обумовлюють **актуальність** дослідження.

Об'єктом статті є перекладацька деформація як свідоме викривлення певного параметру тексту оригіналу при перекладі. **Предметом** є випадки функціонування перекладацької деформації як стратегії мовленнєвого впливу, коли переклад є допоміжним засобом впливу, а комунікація з використанням двох мов не обмежується суто цілями перекладу.

Мета статті – описати використання ПД як локальної дискурсивної стратегії. Мета обумовлює ряд завдань, а саме:

- 1) вивчити підходи до ПД як стратегії перекладу;
- 2) описати використання ПД як локальної стратегії мовленнєвого впливу у текстах гумористичного характеру;
- 3) обґрунтувати когнітивні механізми створення гумористичного потенціалу за допомогою ПД;
- 4) виокремити і описати тактики створення гумористичного потенціалу за допомогою ПД на матеріалах Інтернет спільноти "Козацький цитатник".

У дослідженнях [2; 4; 7 та ін.] ПД розглядається як стратегія перекладу, який у рамках панівної когнітивно-дискурсивної парадигми розглядається як *креативна* лінгво-когнітивна діяльність, у якій активна *творча* роль перекладача є визначальним фактором, а стратегія перекладу, відповідно, трактується як *програма діяльності* перекладача під час інтерпретації,

перекодування інформації і створення тексту перекладу [1: 218]. Стратегію перекладу визначають як гнучку когнітивну програму розв'язання перекладацької проблеми, орієнтовану на відтворення тексту (або його фрагменту) відповідно до певного ідеального образу [там само].

ПД як стратегія перекладу виступає, передусім, як одна з локальних стратегій перекладу у тріаді: *глобальна стратегія, локальні стратегії, тактики перекладу*. За такого розуміння, *глобальна стратегія перекладу* орієнтована на цілісний когнітивний образ твору або дискурсу, який існує у свідомості перекладача як ідеальний образ результату його діяльності; *локальні стратегії перекладу* – підпорядковані глобальній і спрямовані на розв'язання конкретних проблем перекладу: відтворення безеквівалентних мовних явищ, реалій, промовистих імен, сленгу, фразеології тощо; *тактика перекладу* асоціюється з мовленнєвим планом висловлення і орієнтована на вибір компонентів денотативного і сигніфікативного значень, які підлягають обов'язковому відтворенню у перекладі, а також забезпечують загальну функціонально-стилістичну відповідність тексту перекладу і тексту оригінала. Залежно від визначення тактики, перекладач обирає *спосіб та прийоми перекладу*, внаслідок чого смислові одиниці тексту перекладу отримують певне мовне оформлення [1: 220-221].

При цьому, переклад розуміється як різновид мовного посередництва, результат якого – текст перекладу – призначений для повноцінної заміни тексту оригінала. Така заміна можлива з огляду на відношення комунікативної рівноцінності між перекладом і оригіналом, яке проявляється в їх ототожненні у плані змісту, структури і функції [5: 43-44].

При такій комунікації з використанням двох мов всі дії перекладача обмежені або обумовлені параметрами оригінала і умовами комунікації.

Яскравим прикладом використання мовцем ПД для досягнення цілей поза рамками перекладу є різного роду жарти, в яких ефект комічного досягається за допомогою цілеспрямованих ПД, які у контексті жарту розуміються як перекладацькі помилки.

Спотворення в перекладі, які використовуються в жартах, можна було б прийняти за помилки, які здійснюються перекладачем через незнання, але сам факт жарту, його запрограмованість на досягнення гумористичного ефекту, і, відповідно, добір, створення та моделювання засобів для цього, дає право розглядати спотворення в перекладі саме як ПД, що використовуються *свідомо* для отримання прагматичного ефекту. Від перекладацьких помилок ПД відрізняє саме *усвідомленість* і *цілеспрямованість* спотворення певних параметрів оригіналу в перекладі [2: 514].

Для прикладу розглянемо частину діалогу з мініатюри "Перекладач" у виконанні Олександра Ревви, Тимура Батрутдінова та Ігоря Харламова:

- *Саш, значит, переведи ему «пятьсот тысяч долларов мы перевели через оффшоры».*

- *Sorry,... sorry, please, ok, sorry... Together because, mm..., quickly quickly, mm.. chicken Mc Nuggets, another day summertime, New York New York, another people people, McDonald's, ok?, another day together because. Together because sometime anymore office manager Windows, Windows XP, mm.. exit exit enter enter, together..*

- *Listen, he doesn't speak English, he speaks another language* [11].

В даному випадку гумористичний потенціал створюється за допомогою ПД, яка у контексті жарту розглядається як перекладацька помилка.

Розгляд таких випадків вимагає погляд на ПД як на стратегію мовленнєвої дії. Сучасне розуміння стратегії саме як *дискурсивного* феномена найбільш підходить для нашого дослідження, тому що дозволяє трактувати стратегію як реалізований намір мовця, спрямований на досягнення діяльнісних (мовних і немовних) цілей [9: 242].

Говорячи про жарт і категорію комічного, важливо відзначити, що їх когнітивною основою є *інконгруентність* (невідповідність), яка пов'язана з порушенням різного роду норм [8: 61-85]. У випадку використання перекладу як основи для створення гумористичного потенціалу

невідповідність простежується між значенням певної одиниці ТО і значенням одиниці у ТП, яка пропонується як відповідник для неї.

Приймаючи це знання за основу, мовець вибудовує мовленнєвий вплив згідно дискурсивної стратегії, яка ієрархічно складається з [9: 245]: *глобальної стратегії*, яка співвідноситься з декларативним знанням концепту ГУМОР; *локальних стратегій*, які співвідносяться з процедуральним знанням концепту ($TAK_1, TAK_2, \dots, TAK_n$) і пов'язані з декларативним знанням відносинами причини і наслідку (якщо це ГУМОР, тоді дій TAK); *мовних стратегій* – способів актуалізації процедурального знання, які можуть бути конвенціоналізованими (типовими, такими, що постійно асоціюються представниками мовного колективу з певною моделлю поведінки) і неконвенціоналізованими (нетиповими, такими, що є результатом творчості мовця); *тактик* – функціональних властивостей висловлювань, якими оперує мовець. За такого підходу ПД розглядається нами як локальна стратегія дискурсивної стратегії жарту, яка реалізується за допомогою неконвенціоналізованих мовних стратегій.

Значну кількість матеріалів гумористичного характеру, в яких гумористичний потенціал вибудовується саме на основі використання ПД, можна знайти в Інтернет спільноті "Козацький цитатник" [12], в описі якої зазначено: "Лагідна українізація кацапських та не тільки мемів." Введене у науковий обіг Річардом Докінзом поняття "мем" (англ. *meme*) найбільш широко визначається як одиниця культурної інформації, поширювана від однієї людини до іншої в рамках певної культури за допомогою навчання, імітації тощо [10]. У спільноті "Козацький цитатник" йдеться, передусім, про адаптацію назв відомих явищ масової культури, а також творів масової культури (фільмів, телесеріалів, літературних творів) XX-XXI століть до українських реалій XVII століття (часи козацтва). Матеріалом цього дослідження є власні назви явищ масової культури, які були українізовані членами спільноти "Козацький цитатник".

Когнітивні передумови успішного мовленнєвого впливу за допомогою ПД полягають у тому, що адресат мовленнєвого впливу повинен знати мову/культуру оригінала і мову/культуру перекладу на рівні, який є достатнім для розпізнання деформації, тобто – інконгруентності оригінала і перекладу.

Особливостями когнітивної системи адресатів "Козацького цитатника" є:

1) знання оригінала – власної назви, яка перекладається. Це передбачає знання суті феномена, який позначений цією власною назвою, а також наявність основних суміжних знань, які розкривають суть феномену (наприклад: знання фільму і акторів, які у ньому грали; знання гурту і музичного стилю, в якому грає гурт, змісту пісень; знання тематики телевізійної передачі тощо);

2) знання традиційного перекладу, якщо такий є;

3) знання етноспецифічних реалій культури перекладу (козацька січова культура XVII ст.).

Механізм створення гумористичного потенціалу у "Козацькому цитатнику", тобто – створення інконгруентності між оригіналом і перекладом, базується на двох особливостях.

Першою особливістю перекладів є спосіб відтворення одиниць оригіналу, які зазвичай у перекладацькій практиці транскодуються. Наприклад, на радянських вінілових платівках серії "Архив популярной музыки" із записами закордонних гуртів можна було побачити: назва гурту *The Doors* – *Дорз*, назва композиції *Light My Fire* – *Зажги во мне огонь*; ім'я виконавця *Stevie Wonder* – *Стивви Уандер*, назва композиції *A Place In The Sun* – *Место Под Солнцем*. Назви гуртів і виконавців транскодуються, а назви творів – перекладаються. Однак, у "Козацькому цитатнику" перекладаються навіть назви гуртів і виконавців, наприклад: назва гурту *Bring Me the Horizon* – *Принеси мені небокрай*; ім'я співака *Михаил Круг* – *Михась Коло*.

Гумористичний потенціал базується на зміні погляду на власну назву, яка є номінативною одиницею, у системі значень якої провідним є *референційне* значення. Головною функцією власної назви є відсилання до конкретного об'єкта позамовної дійсності, який визначається як *референт* [2: 280], і саме референційний характер власної назви обумовлює провідний спосіб її відтворення – транскодування, аби зберегти впізнаваність реалії у тексті перекладу. У перекладах "Козацького цитатника" ПД при відтворенні власних назв передбачає відтворення, передусім, *денотативного* компонента значення, розуміючи денотат як компонент значення, який позначає клас об'єктів, що можуть бути визначені певним поняттям, тобто, потрапляють в його зміст (об'єм) [2: 280-281]. Така заміна референційного значення денотативним є одним із основних семантичних механізмів ПД у перекладах "Козацького цитатника".

Другою особливістю створення інконгруентності між оригіналом і перекладом у матеріалі дослідження є *локалізація*, яка передбачає не тільки відтворення вихідних текстів цільовою мовою, але й комплексне пристосування текстів перекладу до стандартів цільового регіону, що включає врахування специфіки приймаючої лінгвокультури та потреб цільової аудиторії [6: 9]. Переклади "Козацького цитатника" локалізуються під стереотипне сучасне сприйняття українського січового козацтва XVII століття.

Аналіз відтворення власних назв явищ масової культури у спільноті "Козацький цитатник" дозволяє виокремити тактики ПД, які можна об'єднати у 2 групи: *семантично мотивовані* і *фонетично мотивовані* тактики ПД.

До семантично мотивованих тактик ПД відносимо:

- переклад власної назви за допомогою стилістичного аналога: *Metallica* – *Залізяка*; *Nirvana* – *Спокій*; *Queen* – *Княжна*; *The Beatles* – *гурт Хрущі*;

- калькування, тобто – добір кожній складовій частини оригіналу (морфемі або лексемі) стилістичного аналога і збереження структури оригіналу:

а) поморфемне калькування: *Coldplay* – *Зимнограй*; *Rammstein* – *Таран Камінь*;

б) послівне калькування: *Bring me the Horizon* – *Принеси мені небосхил*; *Lock, Stock and Two Smoking Barrels* – *Кармі, злоти, два пістолі*;

- лексична заміна, тобто використання лексичної одиниці, яка не є відповідником одиниці оригіналу: *Guns & Roses* – *Пістолі і чорнобривці*; *30 Seconds to Mars* – *Півгодини до Чумацького шляху*. Заміна обумовлена вибором реалій, які є значущими і асоціативно багатими для української культури;

- добір іншомовним іменам їх українських варіантів (відповідників): *Michael Jackson* – *Михайло Яковлев*; *Michael Jordan* – *Миколай Йордан*;

До фонетично мотивованих тактик ПД відносимо:

- адаптивне транскодування, яке розуміється як адаптація під фонетичну та/або граматичну структуру мови перекладу [3: 282], а в даному випадку – під схожі за формою імена і слова мови перекладу: *Katy Perry* – *Катря Петрів*; *Elvis Prestley* – *Олесь Прісний*; *Paul McCartney* – *Павло з Макарова*; за такого перекладу частина змісту оригінала зберігається;

- добір схожого за фонетичною оболонкою слова або словосполучення мови перекладу при повній втраті змісту оригінала: *Muse* – *Музики*; *Google* – *Гуцул*; *Bloodhound Gang* – *Блукав весь день*; *Queen* – *Курінь*; *Limp Bizkit* – *Лин Пісні / Злі Пісні*; *Nightwish* – *Наш кіш*; *Slipknot* – *Сім нот*; *Led Zeppelin* – *Лід запальний*; *Kayle Minogue* – *Галя Легконога*.

Зустрічається поєднання семантично і фонетично мотивованих прийомів ПД в одному перекладі: *Christina Aguilera* – *Христия Прибандера*.

Таким чином, ПД, яка традиційно розглядається як стратегія перекладу, може використовуватись для здійснення мовленнєвого впливу, який не обмежується цілями міжмовного посередництва, як, наприклад, у різного

роду жартах. Створення гумористичного потенціалу може досягатися за допомогою ПД як локальної дискурсивної стратегії побудови жарту, когнітивною основою якого є невідповідність оригіналу і перекладу, а когнітивними передумовами використання ПД є знання адресата мови/культури оригіналу і перекладу на достатньому рівні, аби зрозуміти невідповідність між ними. Створення гумористичного потенціалу у спільноті "Козацький цитатник" досягається за допомогою добору матеріалу для перекладу і його локалізації, що реалізується у тактиках двох видів – семантично мотивованих і фонетично мотивованих.

Перспективою дослідження є вивчення випадків використання перекладу для досягнення цілей, що не обмежуються цілями міжмовного посередництва. У межах даного дослідження перспективним є розгляд видів ПД (прагматична, семантична, стилістична та ін.) у їх здатності створювати гумористичний потенціал. Окрім цього, подальшу увагу варто зосередити на дослідженні зв'язку ПД і перекладацької пародії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрієнко Т. П., Фролова І. Є. Стратегії спілкування та стратегії перекладу / Т. П. Андрієнко, І. Є. Фролова // Переклад у дослідженнях представників харківської школи : колективна монографія / за ред. : Л. М. Черноватого, О. А. Кальниченка, О. В. Ребрія ; Кафедра теорії та практики перекладу англ. мови Харківського нац. ун-ту імені В. Н. Каразіна. – Вінниця : Нова Книга, 2013. – 568 с. – С. 211-228.
2. Гарбовский Н. К. Теория перевода : учебник / Николай Константинович Гарбовский. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 2004. – 544 с.
3. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми / В. І. Карабан. – Вінниця : Нова книга, 2004. – 576 с.
4. Карабан В., Ребенко М. Природа перекладацьких деформацій / В'ячеслав Карабан, Марина Ребенко // Вісн. київ. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка. Іноземна філологія. – К., 2007. – С. 27-31.
5. Комиссаров В. Н. Теория перевода (лингвистические аспекты) : учеб. для ин-тов и фак. иностр. яз. / В. Н. Комиссаров – М. : Высш. шк., 1990. – 253 с.

6. Онищенко Ю. К. Локалізація програмних продуктів у англо-українському перекладі: автореф. дис. ... канд. філол. наук / Юлія Костянтинівна Онищенко. – Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2009. – 29 с.
7. Ребенко М. Прагматична деформація як перекладацька стратегія у художньому перекладі / Марина Ребенко // Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія: Філологічні науки : збірник наукових праць. Вип. 95 (1) – С. 547-552.
8. Самохина В. А. Современная англоязычная шутка : [монография] / В. А. Самохина – Х : ХНУ имени В.Н.Каразина, 2008. – 356 с.
9. Фролова І. Є. Дискурсивна стратегія як організуючий конститuent вербально-соціальної інтеракції / І. Є. Фролова // Лінгвістика ХХІ століття: нові дослідження і перспективи / НАН України Центр наук. дослідж. і викладання інозем. мов; [ред. кол.: А. Д. Белова (голов. ред.) та ін.]. – К. : Логос, 2009. – С. 242-249.
10. Мем [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://uk.wikipedia.org/wiki/Мем>

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

11. Comedy Club Александр Рева переводчик translator) [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://www.youtube.com/watch?v=VloShsZJ0PQ>. – Заголовок з екрану.
12. Козацький цитатник [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://vk.com/nemaperevodu>. – Заголовок з екрану.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Сергій Топачевський – доцент кафедри англійської філології та перекладу Житомирського державного університету імені Івана Франка.

Наукові інтереси: прагматичні аспекти комунікації і перекладу.